

JANÁČKOVA AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ

V BRNĚ

Hudební fakulta

Katedra zpěvu

Obor zpěv

Benjamin Britten- Utahování šroubu

Bakalářská práce

Autor práce: Romana Jedličková

Vedoucí práce: MgA. Petra Lintymerová-Špačková

Oponent práce: Ph.Dr. Alena Borková

Brno 2013

JEDLIČKOVÁ, Romana.

Benjamin Britten- Utahování šroubu (Benjamin Britten- The Turn of the Screw)

Brno, Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Hudební fakulta, Katedra zpěvu, 2013

Vedoucí práce: MgA. Petra Lintymerová- Špačková

Anotace

Významný anglický skladatel 20. století, Benjamin Britten, zanechal na operním poli svůj nesmazatelný otisk. Jeho deset oper se vyznačuje širokou paletou pestrosti hudebního jazyka. Tato bakalářská práce pojednává o opeře „Utahování šroubu“. Je zaměřena na komparaci literárního a hudebního námětu s režijním zpracováním ve Státní opeře Praha. Dále se zabývá charakteristikou a psychologií jednotlivých postav, celkovým režijním pojetím a hudebním rozborem díla.

Annotation

The most popular composer of 20th century Benjamin Britten left on the operatic field indelible imprint. His ten operas features a wide variety of musical language diversity. This thesis discusses the opera „The Turn of the Screw“. It focuses on the comparison of literary and musical theme with directing the processing of the Prague State Opera. It also deals with the characteristics and psychology of the characters, the overall concept of directing a musical analysis of the work .

Klíčová slova

Opera, scéna, rozbor, režie, psychologie postav...

Keywords

Opera, scene, analysis, directed by, psychology of characters...

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Brně, dne 30. dubna 2013

Romana Jedličková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala MgA. Pavlu Novákovi PhDr. za pomoc při harmonickém rozboru opery „Utahování šroubu“.Dále vedoucí bakalářské práce MgA. Petře Lintymerové- Špačkové za zapůjčení všech materiálů a konzultace k jejich zpracování.

Obsah

Úvod	1
Benjamin Britten – život a operní dílo.....	2
Komparace námětu a hudebního zpracování díla.....	5
Utahování šroubu- námět, zajímavosti vzniku	5
Obsah opery	8
Hlavní postavy	8
Prolog	8
I. dějství	8
II. dějství	9
Režijní pojetí a originální scénické zpracování opery.....	11
Režijní pojetí.....	11
Technické požadavky režiséra	11
Kostýmní požadavky.....	12
Originální scénické prvky a jejich využití	12
Režijní zpracování opery Jiřím Nekvasilem	14
Prolog	14
I. Dějství	14
II. dějství	15
Jednotlivé postavy, jejich profily, náročnost interpretace.....	18
Miles-.....	18
Kostým a líčení:.....	18
Interpretace:.....	18
Psychologie postavy:	18
Flora-.....	19
Kostým a líčení:.....	19
Interpretace:.....	19
Psychologie postavy:	19
Quint-.....	20
Kostým a líčení:.....	20
Interpretace:.....	20
Psychologie postavy:	20
Miss Jessel-	21

Kostým a líčení:.....	21
Interpretace:.....	21
Psychologie postavy:	21
Mrs. Grose	21
Kostým a líčení:.....	21
Interpretace:.....	22
Psychologie postavy:	22
Guvernantka-.....	22
Kostým a líčení:.....	22
Interpretace:.....	22
Psychologie postavy:	23
Harmonický rozbor opery.....	24
Závěr	31
Obrazové přílohy	32
Prameny a literatura.....	38
Prameny	38
Literatura	38

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat operou Benjamina Brittena „Utahování šroubu“. Benjamin Britten patří bezpochyby k nejvýznamnějším skladatelům 20. století. V Anglii je společně s Henry Purcelem považován za národní hudební poklad. Jeho operní díla se objevují na repertoáru všech operních scén světa. U nás je však Britten neprávem opomíjen. Jeho hudba je podle mého názoru posluchačsky velmi přístupná a emotivní, a to i vzhledem k tomu, že užívá moderního hudebního jazyka. V letošním roce uplyne od narození Benjamina Brittena již sto let. Zejména také proto jsem si titul „Utahování šroubu“ vybrala. U příležitosti Brittenova 100. výročí, se u nás letos objevilo jen málo jeho vokálních a instrumentálních děl. Národní divadlo Brno připravilo k výročí operní titul „Sen noci svatojánské“, který vznikl na motivy stejnojmenné hry Williama Shakespeara. Také Brno Contemporary Orchestra Pavla Šnajdra, zařadilo do svého repertoáru Brittenovu skladbu zvanou „Sinfonietta“. V Praze však k Brittenovu výročí zazní pouze jeho violoncellové suity v podání violoncellisty Františka Brikciuse. V loňském roce, Státní opera Praha zařadila do svého repertoáru Brittenovu operu „Gloriana“. Letos už ji však diváci na programu neuvidí. Domnívám se, že hudba Benjamina Brittena je velmi poutavá a ačkoli většina jeho operních titulů nemá zrovna komický námět, jsou pro diváka, řekla bych, více než zajímavé. Sama jsem po zhlédnutí opery „Peter Grimes“ do svého repertoáru zařadila árii Ellen. Brittenova hudba mne zaujala natolik, že jsem se rozhodla zabývat se již zmiňovanou operou „Utahování šroubu“ ve své bakalářské práci. Operu jsem shlédla na záznamu z české premiéry tohoto díla, uvedeného v roce 2000 Státní operou Praha. Režijní pojetí Jiřího Nekvasila přesně vystihovalo onu ponouřenost a hrůzu celého příběhu. Také proto jsem se rozhodla tlumočit celé hudební dílo Brittena právě ve spojení s režijním pojetím Jiřího Nekvasila ve Státní opeře. Již po přečtení románové předlohy Henryho Jamese jsem byla přesvědčena, že by bylo více než zajímavé rozšířit rozbor tohoto díla v diplomové práci a srovnat režijní pojetí i z jiných inscenací ve světě. Avšak z důvodu limitu bakalářské práce, se omezují pouze na rozbor hudebního díla jako takového a již zmiňované režie Jiřího Nekvasila. Samotný námět opery „Utahování šroubu“ je z psychologického hlediska velmi pozoruhodný. A v kontextu s hudbou dostává celé dílo podivuhodné rozměry.

Benjamin Britten – život a operní dílo

22. listopad 1913 – 4. prosinec 1976

Benjamin Britten se narodil do rodiny suffolkského dentisty a zpěvačky. Podle dostupných informací dostal své jméno právě podle toho, že byl nejmladším dítětem svých rodičů. Právě jeho matka zpěvačka, jej již v pěti letech přivedla k hudbě a on se záhy začal pokoušet o první kompozice. Mezitím se jeho hudební výuka ubírala tradičním směrem. Hrál na klavír i na housle. Stále však skládal nové a nové skladby. Již ve třinácti letech byl autorem jedenácti klavírních sonát. V roce 1927 se seznámil se skladatelem Frankem Bridgem, ten jej přijal za svého žáka a i po ukončení studií zůstal Brittenovým rádcem. Roku 1930 dostal stipendium na Královské hudební akademii v Londýně, kde se jeho učitelem stal John Ireland. Po třech letech akademii opustil. Našel si práci jako skladatel pro dokumentární filmy, divadlo a také vydavatele *Boosey and Hawkes*. Začal také spolupracovat s básníkem W. H. Audenem, který svými uměleckými, ale i politickými názory mladého Brittena značně ovlivňoval. V roce 1937 zemřeli Brittenovi rodiče a on z dědictví zakoupil dům v Suffolku, nedaleko Aldeburghu, kde později žil a také založil festival.

Roku 1939 žil Britten společně s tenoristou Peterem Pearsem v Londýně, kde spolu často koncertovali, později se spolu vydali do Severní Ameriky a Kanady, kde v té době žil i básník Auden. Britten v Americe uváděl své skladby, avšak ne příliš úspěšně, stejně dopadla i opereta *Paul Bunyan* uvedená roku 1941 v New Yorku, na které společně s Audenem spolupracovali. Stále více se však Brittenovi stýskalo po jeho rodné vlasti, a tak se společně s Peterem Pearsem v březnu roku 1942 vrátili zpět do Anglie. Britten začal psát nové skladby, vrcholem však byla opera *Peter Grimes*, jež měla premiéru 7. června 1945 v londýnském divadle *Saddler's Well*. Úspěch této opery Brittena katapultovala mezi skladatele, jež udávali směr hudbě dvacátého století.

Až do středních let byl náruživým sportovcem, hrál tenis, plaval. Měl však velké zdravotní potíže se srdcem. Ty ho přinutily až k operaci, kterou podstoupil v roce 1973. Operace se ale nevydařila a způsobila srdeční mrtvici, která jej z části ochromila. Britten však i přesto už rok po operaci začal znovu komponovat. Ke konci roku 1976 se Brittenův stav značně zhoršil, Peter Pears byl proto odvolán ze svého

kanadského turné a Britten tak zemřel v náručí svého životního partnera, který s ním sdílel všechny radosti i strasti života a pro kterého napsal většinu svých skladeb.

„*Britten byl jedním z posledních klasiků, tradicionalistů moderní hudby v mezích harmonicko – melodického slohu*“ (Hudba 20. století, Miloš Schnierer, Brno 2011).

Hudba Benjamin Brittena si velmi brzy po úspěchu *Petera Grimese (1945)* získala jistou popularitu, která po jeho smrti ještě vzrostla. Můžeme u něj pozorovat jistou náklanost k lidskému hlasu, přišla jistě nejprve díky vzpomínkám na zpěv jeho matky a následně proto, že jeho život byl spjat s tenoristou Peterem Pearsem. Britten nebyl však výlučně vokálním skladatelem. Studoval skladby a kompoziční techniky německých skladatelů od Schuberta po Berga, v operách se pak inspiroval zřejměna Verdim. Výuka u Bridgea, zvládnutí formy a výjimečný sluch, které z něj udělaly skvělého pianistu a dirigenta, mu také dopomohly k dokonalému zvládnutí instrumentace. Chtěl, aby jeho hudební jazyk byl flexibilní. Do vážných skladeb např. zakomponovával známé popěvky, které by si mohly zpívat i děti. Známa je jeho práce *Průvodce mladého člověka orchestrem*, jehož prostřednictvím se děti mohou seznamovat se zvuky orchestru. Skrze hudbu se chtěl dorozumět. Viděl sám sebe jako profesionála s jasným cílem, byl údajně pacifista i praktický muž. Sám řekl: „*je urážlivé oslovit někoho jazykem, jemuž nerozumí.*“ (Benjamin Britten)

„*Chci, aby moje hudba lidem něco dávala, aby je dovedla potěšit, zpříjemnit jejich životy. Nepíši pro budoucí generace.*“ (Benjamin Britten)

Nejen jeho opery jsou dodnes velmi populární a často uváděné. Ačkoliv Brittenovy operní náměty nebyly příliš obvyklé, v některých případech až hororové příběhy, nebo jiné, které ukazovaly lidem život za zavřenými dveřmi. Ty se staly velmi populární a měly svůj vliv na oživení britské operní hudby.

Operní díla:

Peter Grimes op. 33A, (1944-45) libreto- M. Slater

The Rape of Lucretia (Zneuctění Lukrécie) op. 37, (1946), libreto- R. Duncan

Albert Herring op. 39, (1947) libreto- E. Crozier

Žebrácká opera op. 43, (1948), libreto- J. Gay

Let's Make an Opera (hrajeme si na operu) op. 45, (1949), libreto- E. Crozier

Billy Budd op. 50, (1951), libreto- Foster, Crozier

Gloriana op. 53, (1953), libreto- W. Plomer

The Turn of the Screw (Utahování šroubu) op. 54, (1954), libreto- M. Piper

A Midsummer Night's Dream (Sen noci svatojánské) op. 61, (1960),

libreto- B. Britten, P. Pears

Death in Venice (Smrt v Benátkách) op. 88, (1973), libreto- M. Piper

Komparace námětu a hudebního zpracování díla Utahování šroubu- námět, zajímavosti vzniku

Opera Utahování šroubu vznikla na objednávku pro benátské Bienále 1954. Námětově Britten čerpal z povídky Henryho Jamese (1843 - 1916) *The Turn of the screw*. Americký spisovatel, jenž od roku 1875 trvale žil v Evropě, zejména v Anglii, napsal tento psychologický román právě proto, že ho jako cizince zajímal život rodin vyšších vrstev staré Evropy. Spojuje v ní vlastní představy o těchto lidech s jejich skutečným životem. Benjamina Brittena s Henry Jamesem spojovalo zejména potlačování určité sexuální orientace. Oba se ke konci svého života jakýmsi způsobem doznali k pedofilii, která se již předtím odrážela v jejich dílech. Britten si Jamesův román vybral právě kvůli danému tématu zneužívání dětí, zejména tedy proto, aby dal průchod svým potlačovaným touhám. O Brittenovi je všeobecně známo, že nacházel oblibu v námětech autorů s homosexuální orientací (Auden, Rimbaud, Melville, Owen, Mann aj.). Základem jak románu Henryho Jamese, tak i opery Benjamina Brittena je vztah Milese a Quinta, čili chlapce a staršího muže. Vztah tohoto druhu oba autory fascinoval, ale zároveň i děsil.

Britten psal tuto operu více méně ve spěchu. Zejména kvůli libretu. To měl k opeře původně napsat William Plomer. Nakonec však práci na něm započala Myfanwy Piper. V létě roku 1953 mu zaslala scénář, ale konečnou veršovanou verzi celého libreta obdržel Britten až koncem března následujícího roku, a to už nezbývalo do přesně stanoveného termínu premiéry ani půl roku. Ani Myfanwy Piper však neměla snadnou úlohu a to především proto, že v Jamesově povídce jsou přízraky Miss Jessel a Quinta pouhými duchy bez jediného mluveného projevu. Musela si tak pro libreto povídku částečně upravit a v podstatě vymyslet oběma přízrakům vlastní příběh tak, aby ale zároveň nenarušoval celkový námět. Nejen tedy samotným vytvořením libreta pro přízraky se liší příběh Brittena a Jamese. Je na posouzení diváka, zda mohou být Miss Jessel a Quint stále považováni za výplod fantazie guvernanky, tak jak to původně zamýšlel James. Ačkoli libreto pro přízraky vytvořené Myfanwy Piper dodává opeře také velmi zajímavý rozměr. Jamesův román je rozvrstven do 24 kapitol, které mají navozovat dojem vzpomínkových obrazů. Naproti tomu libreto Piper je koncipováno do osmi scén, jež jsou rozděleny do dvou dějství. Samotné opeře pak předchází prolog, který ovšem nebyl součástí

Brittenovy koncepcce. Byl dokončován až po dokončení celé opery pro dosažení celovečerního rozměru díla. Premiéra tohoto díla byla provedena v Teatro la Fenice 14. 9. 1954. Po premiéře byla tato opera považována za jednoznačně zatím nejlepší Brittenovo dílo, a to především kvůli vynalézavému užívání komorního instrumentálního souboru a nejrůznějších nástrojů v dějově dramatických situacích. Určené nástroje jednoznačně reprezentují jednotlivé postavy. V případě Quinta je to celesta. Tradičně bývá celesta a její zvuk spojována s andělskými, kouzelnými příběhy. Jelikož je ale Quint postava záporná, využití celesty je tedy v tomto případě pojato jako absolutní kontrast k užívaným konvencím. Konvenčně podkresluje pouze nevinnost v dětech. Výrazným nástrojem pro druhého ducha, Miss Jessel, je temně znějící gong, který má vyjadřovat podtón smrti. Určitý kontrast se tedy objevuje nejen v užití nástrojů, ale také ve způsobu, jakým se duchové objevují na scéně. Quint se za vysokých tónů celesty zjeví na věži sídla a Miss Jessel se za výrazných, dunivých zvuků vždy noří ze dna jezera. Dalším zvukomalebným prvkem, který doprovází Miss Jessel při výstupu z jezera, jsou glisanda harfy a arpeggia celesty, znázorňující zvuk šplouchání vody. Britten v hudbě porušuje zaběhnuté zásady, což se odráží právě na postavách Quinta a Miss Jessel. Za běžných okolností bychom očekávali u Miss Jessel rysy ženskosti, čímž se předpokládá vysoký hlas za doprovodu jemnějších nástrojů a naopak u mužské postavy hluboký hlas za doprovodu temných nástrojů. U Brittena je tomu tedy přesně naopak. Miss Jessel je hluboký hlas doprovázen gongy a kontrabasem a Quint je vysoký hlas doprovázen celestou a zvonkohrou. Děti jsou v opeře prezentovány prostřednictvím vlastních písní. Ty jsou však také jakýmsi způsobem převráceny a v podstatě nepřírozené. Což má znázorňovat jistou abnormalitu. Milesova píseň „Malo“ je provázena anglickým rohem, který nenavozuje atmosféru dětské bezstarostnosti, ale spíše smutek. Dojem je o to intenzivnější, že tento nástroj slyší posluchač poprvé až při této písni. Flořina „Ukolébavka“ je neméně depresivní. Provází ji clustery v harfě, které ke konci klesají přes celý rozsah až k nejspodnějším tónům, jakoby stahovaly Floru do hlubin jezera. Kontrast ve vztahu dětí a duchů se v hudbě projevuje napříč celou operou. Dětské písně, klidné a nevinné, jsou vždy nástroji nějakým způsobem narušeny. Ať se jedná o nepravidelný rytmus, o harmonii neodpovídající melodické lince, či nepřírozeně vysoké tóny jak v nástrojích i hlasech. To vše má v posluchači vyvolat pocit nepřírozenosti a zkaženosti. Otevřeně se nemluví o homosexuálním a pedofilním podtextu. Britten na pokusy analyzovat operu tímto způsobem, reagoval

pobaveně. Neuvědomoval si pravou podstatu tohoto díla, které stvořil. Až v současné době se na toto mnohvrstvé dílo lze podívat komplexně. Britten se skrze tuto operu snažil vyjádřit své pocity a názory na základní lidské problémy. Již rok po premiéře byla opera jako první Brittenovo dílo za skladatelova řízení, natočeno na gramodesky.

Dříve byl tento titul do češtiny překládán Pod koly osudu. Anglické libreto do češtiny přeložil dirigent Přemysl Charvát, právě pro inscenaci ve Státní opeře Praha v roce 2000. V českém překladu můžeme najít drobné nepřesnosti oproti anglickému originálu, v konečném výsledku je to ale ku prospěchu ve smyslu propojení správné deklamace s notovým materiálem. Režisér Jiří Nekvasil chtěl ve své režii, stejně jako Britten také vyjádřit zvrácenost, která se tedy objevuje nejen v námětu, ale i v hudbě.

Obsah opery

Hlavní postavy

Vypravěč (tenor)- uvádí děj

Guvernantka (soprán)- nová vychovatelka dětí Milese a Flory

Miles (chlapecký soprán)- dítě

Flora (soprán)- dítě

Mrs. Grose (soprán)- hospodyně v domě Bly

Quint (tenor)- bývalý komorník domu Bly, přízrak

Miss Jessel (mezzo-soprán)- bývalá vychovatelka dětí, přízrak

Hororový příběh pojednává o mladé nezkušené vychovatelce, která bojuje se zlými silami, aby zachránila dvě jí svěřené děti. Vše se odehrává na anglickém venkově v polovině 19. století.

Prolog

Mladou guvernantku, která zůstává po celou dobu příběhu beze jména, si na počátku najímá strýc dvou sirotek Milese a Flory, aby se o oba postarala v sídle Bly. Po domluvě jí však uloží tři zvláštní podmínky. Guvernantka ho nesmí kontaktovat s informacemi o dětech, nesmí se zajímat o minulost domu Bly a hlavně, nesmí nikdy děti opustit. Mladá žena s podmínkami souhlasí a odjíždí na usedlost zahalenou v mlhách. Toto se divák dozvídá v prologu, který zpívá vypravěč a následně započíná první dějství a samotný příběh.

I. dějství

Guvernantka na sídlo jede s velkými obavami. Po příjezdu ji uvítá hospodyně Mrs. Grose a také obě děti Milese i Flora. Guvernantka cítí zvláštní propojení pohledů s Milesem, avšak hospodyně jejich snění přeruší a chce ukázat mladé ženě zbytek domu a jeho okolí. Guvernantka zpívá, že všechny její obavy byly zbytečné. Následně však přichází dopis s informací o vyloučení Milese ze školy, kterou navštěvoval. V dopise však není žádné zdůvodnění, proč tomu tak je. Guvernantka si je jistá, že děti jsou příliš nevinné, aby byly schopny nějakého zlého činu a ujištěna i Mrs. Grose dopis ignoruje. Ve čtvrté scéně zpívá guvernantka o tom, jak je vše krásné, jak je okouzlena oběma dětmi, avšak zmiňuje se o tom, že v noci slyšela pláč a kroky u jejích dveří. Poté zahlédne na věži sídla neznámého, bledého muže. Ten zmizí a ona je vyděšená, zda snad viděla ducha. Hrůza, která ji na okamžik popadne, je pryč, když se opět zadívá na děti, jak si hrají a zpívají

dětskou píseň „Tom, Tom, Piper Son“. Později zahlédne téhož muže z okna, ale tentokrát se už obrací na Mrs. Grose, aby jí pověděla, kdo je ten muž. Podle popisu hospodyně pozná bývalého komorníka Bly Petera Quinta. Vypráví guvernance o jeho záhadné smrti na zledovatělé cestě před domem a také o neobvyklém vztahu Quinta a bývalé, také záhadně zemřelé guvernanky Miss Jessel k Milesovi a Floře. S obavami vysvětluje guvernance, že měla zvláštní tušení, ale nemohla nic dělat, protože ji Quint zastrašoval. Od toho okamžiku se objevují podivné situace. Den poté se učí guvernanka s Milesem latinu, když v tom se Miles dostane do jakéhosi transu a zpívá píseň „Malo“. Ještě téhož odpoledne sedí guvernanka s Florou na břehu jezera, která vyjmenovává názvy všech moří světa. Ptá se, proč se říká Mrtvé moře a spojuje jej s domem Bly. Guvernanka je vyděšená a sleduje Floru jak zpívá své panence. V tom však zahlédne přes jezero ženu, která svůj pohled upíná na Floru. Uvědomí si, že je žena duch Miss Jessel a vrací se pro Floru. Popadne tedy děvčátko a prchá s ním zpět do bezpečí domu. Ten samý večer ale Flora s Milesem prchají do lesa, aby se setkali s Miss Jessel a Quintem. Děti sní o světě, kde se sny stávají skutečností. Guvernanka a Mrs. Grove obě děti najdou, duchové odchází a obě ženy si uvědomí, že jsou děti posedlé. Miles znovu zpívá píseň „Malo“ o tom, jak je špatný chlapec.

II. dějství

II. dějství začíná duetem duchů Miss Jessel a Quinta, kteří se hádají, kdo koho za jejich života poškodil první, navzájem se obviňují, že nejednají dost rychle, aby získaly do své moci děti. V tom samém okamžiku se vychovatelka ve svém pokoji zpívá o zlu, jež cítí a představuje si jej.

Další den se děti společně s vychovatelkou a hospodyní Mrs. Grose vydávají do kostela. Miles i Flora si prozpěvují píseň, která se podobá žalmu. Mrs. Grose ubezpečuje vychovatelku, že tyto děti nemohou být schopné spáchat jakoukoli špatnou věc, avšak ta se nenechává uchlácholit a všechny své zážitky s dětmi jí okamžitě vylíčí. Mrs. Grose je zděšená a nabádá vychovatelku, aby všechno napsala strýci a poručníkovi Milese a Flory. Vychovatelce však hned vytanou na mysli tři podmínky, za kterých místo v Bly přijímala. Na chvíli znejistí. Když však Miles začne mluvit o obou přízracích, vše dostává jiný rozměr a je rozhodnuta dům Bly společně s dětmi opustit. Po mši se rodina vrací zpět domů. Vychovatelka zamíří do dětského pokoje, kde však u psacího stolu spatřuje Miss Jessel. Zpívá o lítosti nad jejím osudem a o těžkostech v posmrtném životě. Vychovatelka se jí však nezalekne

a konfrontuje ji. Duch mizí a vychovatelka si uvědomí, že může mít nad přízraky navrch. Rozhodně se tedy zůstat a píše dopis strýci Milese a Flory, kde jej informuje a žádá o rozhovor. Tu noc se při ukládání k spánku vychovatelka zmíní Milesovi, že napsala strýci o přízracích, jež pronásledují dům. Poté ve spaní Milese volá Quintův hlas, děsí jej. Světla se zatemňují a Quintův duch se vznáší nad vyděšeným dítětem. Nabádá jej, aby ukradl dopis pro strýce. Chlapec pod Quintovým vlivem jde do učebny, dopis vezme a odnese jej do svého pokoje.

Následující den Miles hraje na piano vychovatelce a Mrs. Grose. Zatímco jsou obě rozptylovány Milesovou hrou, Flora se nepozorovaně vytratí a zamíří k jezeru. Když si obě ženy uvědomí, že Flora zmizela, začnou po ní pátrat. Po chvíli ji najdou u jezera, kde je však s ní i přízrak Miss Jessel. Mrs. Grose však nevidí nic. Vychovatelka se snaží Floru přinutit, aby se přiznala, že přízrak vidí. Flora ale vše popírá a vrhá na vychovatelku zlé urážky. Mrs. Grose přesvědčena, že vychovatelka zašla již příliš daleko a odvádí Floru zpět do domu. Ta se najednou cítí zrazena.

Tu noc začne Flora blouznit a šílet kvůli všem těm nevyřčeným hrůzám, které se staly. Mrs. Grose souhlasí s vychovatelkou, aby odvedla Floru z domu. Zároveň ji informuje o tom, že dopis, který nebyl odeslán, vzal Miles. Vychovatelka se sejde s Milesem o samotě a ptá se jej, zda na něj přízrak Quinta nevyvíjí nátlak, aby ho neprozradil. Miles hystericky přiznává, že ho někdo přinutil dopis vzít. Vychovatelka se dožaduje, aby jí Miles řekl, kdo jej ovlivnil. Miles náhle vyhrkne Quintovo jméno. Po vyřčení toho jména Quintův duch zmizí z Milesova těla a chlapec padá mrtev k zemi. Plačící vychovatelka drží chlapcovo mrtvé tělo v náručí, hlasitě zpívá o svém žalu a přemýšlí, jestli přece jen udělala správnou věc.

Režijní pojetí a originální scénické zpracování opery

Režijní pojetí

Režisér Jiří Nekvasil využil moderních režijních prvků v inscenaci takovým způsobem, kdy byli pěvci nuceni situací, vyjádřit emoce osobitým herecko-fyzickým pocitem, interpretací. Domnívám se, že základní představa režiséra spočívala v myšlence snové koncepce akcentované hororovými prvky. Zásadní myšlenku tvořila práce s vlastním hercovým tělem, jeho gestikou, mimikou a držením těla. Režisér zde zcela vyloučil práci sólisty s rekvizitou, či jinou jevištní pomůckou. Vyjimku tvořil závěs, jež znázorňoval jednotlivé pokoje, oltář v kostele, vyučovací místnost, ložnici, nebo měl jen efekt filmového střihu. K efektu docházelo v momentě při výměně scén a postavení solistů na jevišti. Režisér dbal na práci mimiky pěvce, výraz očí atd. Tato práce nebyla až tak efektní, byla málo viditelná, z důvodu použití velkých kostýmních doplňků (klobouky). Styl líčení v rámci zvýraznění mimiky jako v klasické opeře zde nebyl možný aplikovat. Nesplnil by se tak požadavek snového výrazu tváře pěvců. Režisér také požadoval precizní spolupráci s pohybovými choreografy. Primární představa spočívala v tanečně pohybovém ztvárnění zásadních dětských scén. Detailní práce choreografie byla vidět zejména v 1. dějství, 5. obrazu ve scéně dětí, v písni: „Tom, Tom, syn dudáka“. Představitelky Milese i Flory musely při zpěvu stále působit, jako hrající si děti. Při přednesu zmíněné písně válely sudy, poskakovaly, dokonce se v choreografii objevily i kotrmelce. Nácvič i provedení bylo tedy náročné, avšak ve výsledku velmi efektní.

Technické požadavky režiséra

Ani technické požadavky nebylo nijak snadné splnit. Realizaci celé scény zařizovala speciální firma COM-PARS s. r. o. Nelehká byla příprava a umístění stovek nafukovacích balónků do prostoru hlediště. Ale také natažení kovových strunek, ty představovaly Quintův ovládací prvek, od jednoho ze zadních balkónů v hledišti, až do prostoru meziopony. Realizace musela být velmi náročná, především z toho důvodu, že celá scéna byla otočena. Aplikace těchto prvků se tedy musela opakovat s každým představením. Avšak nejen pro techniky bylo samotné otočení jeviště náročné. Také zpěváci se potýkali s nelehkým úkolem. A to zejména obě postavy dětí Milese a Flory. Ty totiž v jedné scéně zpívají přímo na jevišti a ve scéně následující se zase hned objevují na jednom z balkónů v hledišti.

Obě představitelky Milese i Flory tak musely disponovat dobrými fyzickými dispozicemi. Zajímavé bylo použití tzv. bobinetu, který nahrazoval promítací plátno s tím rozdílem, že skrze něj mohli diváci velmi dobře vidět. Zároveň ale plnil představu režiséra, aby celá scéna byla skryta v jakémisi šeru. Na bobinet se promítaly dětské kresby, které vždy kopírovaly situaci na scéně. Celý dojem byl v daném okamžiku ještě hrůzostrašnější právě proto, že režisér užil dětské obrázky nestvůr, strašidel, kostela s hřbitovními kříži atd. Samotné promítání umocňovala také práce se světly. Režisér použil čtyři základní barvy, se kterými pak nadále pracoval. Díky otočené scéně byly všechny postavy osvětlovány z prostoru hlediště, což také mělo značný vliv na atmosféru celé režie.

Kostýmní požadavky

Režisér vyžadoval, aby barva a styl kostýmů odpovídal snovému a hororovému výrazu. Se zvláštním zřetelem na charakter zachování anglikánského stylu. Na kostýmy se užil tzv. Ripstop, což je tkanina s vysokou pevností, která se používá zejména na výrobu padáků, horkovzdušných balónů, stanů, nebo sportovního oblečení. Avšak navzdory své odoslnosti je tato látka velmi lehká. Dodávala tak při dobrém nasvětlení např. přízrakům Miss Jessel a Quintovi dojem skutečných duchů. Avšak díky téměř nulové propustnosti této látky tak bylo pro všechny účinkující každé představení velmi náročné.

Originální scénické prvky a jejich využití

Základním zajímavým koncepčním prostředkem v opeře je opačné scénické situování interpretů a publika. Prostor hlediště je využit k vytvoření scény a užití dalších netradičních prvků, jako jsou nafouknuté, bílé balónky symbolizující tok řeky života. Balónky jsou rozmístěny na sedadlech pro diváky, v celém hledišti až do horních pater balkónu. Zajímavé je především jejich množství, které působí dojmem, jakoby se řeka vlévala do jezera, které je scénicky vytvořeno bílou látkou, vyplňující prostor původního orchestřiště. Břeh jezera lemují výrazné umělé rostliny stylizované do bílé barvy. Mezi nimi se nachází také okrasná fontána, ze které tryská voda.

Základní jednotící světelnou osnovou inscenace je výběr tří základních barev. Systém užití světél vždy podtrhuje charakter situace. Např. použití fialového světla symbolizuje zjevení duchů na scéně a naopak bílé světlo znázorňuje běžný denní

rytmus postav. V závěru příběhu je využito červené barvy k dosažení efektu patové situace všech zúčastněných postav. K realizaci snového efektu byl použit bobinet (látka síťového charakteru), která sloužila k promítání dětských kreseb. Zároveň také oddělovala prostor nového hlediště od meziprony a tím vytvářela dojem dějového snu v místě ponuré anglického venkova. Šokujícím prvkem jsou již zmiňované dětské obrázky (kostel, hřbitovní kříže, duchové, zvířátka, domeček), které nedokreslovaly jen hrůzostrašné situace, ale vytvářely interaktivní pojítko mezi vzniklou situací a scénou. Byly jejich součástí. Divák tak nabyl dojmu, že se přímo ocitá v prostoru postav. Zajímavý detail scény představuje dětský domeček přenesený do obyčejného kufříku, jehož interiér je však miniaturní kopií domu v Bly. Na scéně leží v popředí a reflektuje momentální dějovou situaci. Scénu protínalo kovové lanko s bílým závěsem, se kterým herci pracovali v průběhu celé inscenace a který využívali v rámci jednotlivých obrazů, např. scéna v ložnici.

Režijní zpracování opery Jiřím Nekvasilem

Prolog

Světla jsou potemnělá, za zpěvu Quinta se na jevišti pomalu rozsvěcuje kužel bílého světla, který pluje po celém prostoru a divákovi odkrývá určitá místa jeviště¹. V závěru prologu kužel dopadá na Quinta, který odráží světlo nastaveným zrcadlem.

I. Dějství

1. Obraz „Cesta“ - Celá scéna je oddělena od diváků bobinetem, jež má symbolizovat mlhavé anglické počasí. Vychovatelka se snáší shora ve stylizované houpačce, která má představovat kočár. Vnitřek kočáru je osvětlen, vychovatelka je v cestovních šatech, doplňuje je obrovský klobouk a zpívá úvodní árii.
2. Obraz „Přivítání“ - Vychovatelka pomalu sestupuje z kočáru, ten opět mizí. Na scénu celou osvětlenou bílým světlem přichází Mrs. Grose společně s dětmi Milesem a Florou, které se předhánějí v úklonách. V pozadí bílý závěs představuje vchod do domu. Mrs. Grose vítá vychovatelku, zastavuje děti v úklonách a upravuje je. Nakonec se světlo tlumí a zaměřuje pouze vchod do domu, kam všichni společně odchází.
3. Obraz „Dopis“ - Mrs. Grose volá na vychovatelku, ta vybíhá z osvětleného vchodu a čte dopis, který jí byl Mrs. Grose podán. Na bobinet² je promítáno okno a na scénu přichází dvě malé děti, které mají pouze představovat kopie dětí v domě. Přinášejí s sebou kufr, v popředí jej otvírají a odkrývají, malou kopii domu Bly. Vychovatelka s Mrs. Grose debatují o dopise, mezitím se světlo z dětí v popředí zaměřuje na aktéry v domě, jež sedí v pokoji u okna.
4. Obraz „Věž“ - Bílé světlo opět osvítil dům. Vychovatelka se prochází po zahradě, provází ji kužel světla. Na bobinet je promítána spirála, která symbolizuje zavít matice, ale zároveň představuje letní hvězdnou oblohu. Zpívá o zažehnaném prvotním strachu a o klidu, který ji naplňuje. V té chvíli se na jeden z balkónů v hledišti, jež má symbolizovat věž, objevuje Quint a v zápětí opět mizí. Vychovatelka vyslovuje, kdo by to mohl být a má obavy. Scéna se zatmí.
5. Obraz „Okno“ - Světlo osvítil halu Bly a opět se objevuje i okno. Děti si hrají a zpívají píseň „Tom, Tom, syn dudáka“. Vykřikují, hádají se, válí po zemi sudy.

---

¹ Děj se odehrává v prostoru hlediště

² Průhledná promítací fólie

Vchází vychovatelka a děti odbíhají pryč. Náhle vychovatelka spatřuje Quinta za oknem, dívají se na sebe a on po chvíli mizí. Žena se lekne a vybíhá ven, nikoho už však nespattí. Na scénu přichází Mrs. Grose a společně debatují o Quintovi a Miss Jessel. Světlo zhasíná.

6. Obraz „Vyučování“ - Výuka probíhá v učebně, která je znázorněna fialově nasvíceným obdélníkem na bobinet. V učebně se nachází Miles, Flora a vychovatelka. Miles odřikává latinská slovíčka, která se zároveň psacím písmem promítají na bobinet. Flora poskakuje kolem a vždy po něm poslední slovo zopakuje. Po chvíli Miles začne zpívat píseň „Malo“, schoulí se na židli a scéna se zatmí.
7. Obraz „Jezero“ - V prostoru orchestřiště, který představuje jezero, jsou nafukovací balónky. Ve tvaru hada jsou rozmístěny až k nejvyššímu balkónu hlediště, připomínají proud řeky, jež se vlévá do jezera. Samotný břeh lemují nejrůznější rostliny a mezi nimi se nachází fontána. Vše je pokryto fialovým světlem. Na bobinet jsou promítány dětské kresby nejrůznějších duchů a strašidel. Flora sedí s vychovatelkou na břehu jezera a vyjmenovává všechna moře světa. Zpívá panence a v orchestřišti se mezitím mezi balónky zjevuje Miss Jessel, když ji spatří vychovatelka, zmizí. Flora odbíhá. Scéna se zatmí.
8. Obraz „V noci“ - Před touto scénou zní v hudbě variace, při nichž si opět v popředí hrají dvě malé děti. Quint se zjevuje v dáli na věži, opět za záře fialového světla a volá na Milese. Ten vychází pouze v noční košili a míří k němu. Vzápětí vchází na scénu i Flora, které se zase u jezera zjevuje Miss Jessel. Stojí s Quintem každý na jiné straně jeviště, oba v záři fialového světla. Miles i Flora jsou v jejich moci a zmítají se ve zlu. V ten okamžik se opět na bobinet promítají kresby duchů a strašidel. Vychovatelka s Mrs. Grose však děti hledají, když přichází na scénu, všechny efekty i samotné postavy přízraků mizí a místo nich se více utahuje šroub, za efektu promítání spirály na bobinet.

II. dějství

1. Obraz „Dialog a monolog“ - Před duetem Miss Jessel a Quinta znějí variace. Během hudby se na bobinetu objevují nejrůznější ozubená kolečka všech velikostí, některé do sebe navzájem zapadají a stále se točí. Po variacích následuje již zmíněný duet. Miss Jessel a Quint stojí každý na jedné straně jeviště v dlouhých lesklých pláštích, oba mají na hlavě křiklavě růžovou paruku. Zároveň na ně svítí bílo stříbřité mlhavé světlo, které přesně vystihuje filmový prvek užívaný právě pro přízraky. Po jejich

duetu se světlo pomalu ztrácí a jiné přichází s vychovatelkou. Zpívá o bludišti, ve kterém se ztrácí. Zmiňované bludiště se také objevuje na bobinetu.

2. Obraz „Zvony“ - Znějí kostelní zvony a v malém domečku v popředí se rozsvěčují malá okénka. Miles a Flora přichází ze strany a na bobinetu se objevuje dětská kresba kostela s hřbitovními kříži, které jsou však otočeny vzhůru nohama. Velký závěs na pravé straně symbolizuje oltář v kostele. Děti zpívají, Mrs. Grose vede děti do kostela, avšak vejde pouze s Florou. Miles hovoří s vychovatelkou, zda ví, o těch druhých. Poté vchází do kostela. Duchové nad nimi na okamžik ztrácí moc a zlostně se v podobě mlhavých světel zmítají nad kostelem. V tu chvíli se na scéně promítá široký pruh rudého světla a protíná malý děstkový domeček v popředí. Vzadu na scéně v ten stejný okamžik na všechny balónky svítí světlo fialové a na bobinetu je spousta namalovaných šipek točících se do spirály a směřujících právě k malému domečku.
3. Obraz „Miss Jessel“ - Během variací se sloupec červeného světla přesouvá do prava a mění se ve fialový obdélník znázorňující učebnu v domě. V učebně se nachází Miss Jessel a tentokrát k ní směřují všechny šipky. Během jejího zpěvu přichází na scénou vychovatelka, která ji konfrontuje. Duch poté mizí a s ním i fialové světlo. Vychovatelka se rozhodne napsat vše zaměstnavateli, usedá k psacímu stolu a začíná psát. Celá korespondence se promítá na bobinet společně s listem papíru. Poté světlo zhasne.
4. Obraz „Ložnice“ - Nyní je bílý závěs v pozadí využit jako Milesovo lože s příkryvkou. Postel je nasvícena bíle. Miles zpívá píseň „Malo“ a v pozadí opět všechny balónky mají fialový nádech. V momentě, kdy přichází k Milesovi vychovatelka, fialové světlo mizí. Mluví s Milesem o dopisu, který napsala, což slyší i Quint a začíná na chlapce volat. Když vychovatelce zhasne svíčka, odchází a nechá Milese samotného.
5. Obraz „Quint“ - Během variací se Quint objevuje na balkóně v pozadí a pobízí Milese ke krádeži dopisu. Miles sahá po dopisu, který je promítnut na bobinet a když jej jakoby uchopí, padá k zemi a světla opět zhasnou.
6. Obraz „Klavír“ - Miles hraje na klavír, ten je znázorněn nataženými drátky z jedno z balkónů v hledišti. Vychovatelka i Mrs. Grose naslouchají, Flora si v popředí hraje. Na bobinetu jsou vidět obrázky slunce a klaviatury. Flora však vzápětí utíká pryč ze scény, obě ženy ji po chvíli začnou postrádat a vydají se ji hledat. Miles zůstává o samotě, hraje triumfálně na klavír, zatímco jej skrz natažené drátky ovládá Quint. Pomalu se stmívá.

7. Obraz „Flora“ - Přeměna scény se uskuteční pomocí bílého závěsu, kdy jej Flora zezadu, mimo pohledy diváků zahrne, s Milesem, který je osvětlen rudým světlem, se za ním vymění a vzápětí odchází Miles a pokračuje scéna s Florou u jezera. Flora sedí na břehu jezera, kde opět všechny balónky září fialově a na bobinetu jsou znovu dětské kresby strašidel. Vychovatelka s Mrs. Grose Floru nachází, v dále se zjeví Miss Jessel. Vychovatelka Floru slovně napadne, aby se přiznala, že Miss Jessel také vidí. Flora vše popírá, Mrs. Grose je vyděšena vychovatelčíným chováním, odvádí Floru ze scény. Miss Jessel také mizí a vychovatelka zůstane sama, světla rázem zhasínají.
8. Obraz „Miles“ - Světlo osvítí dům a zahradu. Během variací se spolu před malým domečkem děti loučí a každé odchází na jinou stranu. Před domem se objevuje Mrs. Grose s Florou v cestovním obleku. Loučí se s vychovatelkou, Flora se však hrdě odvrací. Mrs. Grose s Florou odchází pryč a za nimi se loudá Miles. Dům v tom okamžiku mizí a celá scéna je osvětlena modře. Vychovatelka namaluje na zemi jakýsi ochaný kruh, v němž zůstane s Milesem. Quint se objevuje v pozadí na věži a volá na Milese. Ten s vychovatelkou zpívá, na Quinta křičí. Po chvíli nevydrží nápor a vykřikne Quintovo jméno. Nazve jej d'áblem a padá vychovatelce mrtev do náruče. Quint mizí. Když vychovatelka zjistí, že je Miles mrtev, zpívá píseň „Malo“. Bobinet se pomalu zvedá vzhůru a odkrývá divákovi celou hrůzu. Po chvíli vychovatelka vstává, jde směrem k divákům, když však překročí hranici, zapadne za ní železná opona. V té chvíli se prudce otáčí, běží zpět k bráně, buší na ni. Zjistí, že se už nic nedá vrátit zpět a klesá k zemi.

Jednotlivé postavy, jejich profily, náročnost interpretace

Miles- chlapec ve věku pubescentu, velmi inteligentní, citlivý a vnímavý

Kostým a líčení:

Na líčení byla užitá bílá, šedá a černá barva. Postava měla působit snově, toho bylo docíleno pomocí notného tupírování vlasů, které byly v závěru nastříkány bílým sprejem. Kostýmy měl Miles dva, bílou noční košili, na scénu v ložnici a druhý na běžný den. Skládal se z šedých pumpek³, punčoch, přezkových černých bot, šedé košile, korzetové vesty z Ripstopu. K vestě byl zvláště připínací límec. Vše bylo stylizováno do šedé barvy, upjatost. Rekvizity se neužívaly žádné, všechny byly symbolizované světelnými efekty.

Interpretace:

V původní verzi je part Milese psán pro chlapecký soprán (h – a2), pro chlapecký hlas velmi náročné rozsahově, měl by být mimořádně hlasově zabarvený. Chlapecký hlas dodává partu nevinnost, ačkoliv v projevu hereckém i charakteru figury vyvstávají na povrch negativní vlastnosti. Z hlediska pěvecké techniky se jeví jistá obtížnost ve struktuře pěveckého tónu, např. vibrata, mělo by být omezeno. Vzhledem k tomu, že hlavní představitelé dětí nemohli používat rekvizity, museli veškeré situační nuance vyjádřit především pohybem (kotrmelce, válení sudů ad.). Na tomto základě však nesměla utrpět kvalita pěveckého tónu. Nemalý problém vyvstal i z hlediska spolupráce a koordinace s dirigentem a orchestrem. Pohybové akce byly náročné a musely být pěvci vykonány tak, aby nebyl narušen tok hudby. Týká se zejména scén s Florou.

Psychologie postavy:

Z hlediska psychologického se jeví postava Milese jako zajímavá osobnost s kontroverzními prvky a poruchami chování. V této roli se objevuje celá řada emocí, strach, agresivita, upjatost, oproti tomu působí mile, infantilně, komunikativně, či vychovaně. Spatřujeme velký rozdíl v chování na počátku příběhu, kdy Miles pozitivně vnímá příjezd guvernanky a projevuje k ní dětskou náklonnost, oproti momentům, kdy se u chlapce začíná projevovat vnitřní neklid, nervozita, rozervanost s prvky schyzofrenního⁴ projevu rozdvojené osobnosti údajně způsobené traumatem vyvolaným smrtí předchozích blízkých osob. Toto trauma se přetransformuje pod

³ Sportovní kalhoty podkasané pod kolena

⁴ Schyzofrenie- závažné duševní onemocnění, projevující se porušeným vnímáním reality, poruchami myšlení, nezvyklým chováním a obzvláště sociálním stažením, či netečností

tlakem všech okolností a událostí v nezvladatelné chování s animálními prvky v projevu. Cítí se jako zvíře zavřený v kleci, bez možnosti úniku, v důsledku toho v něm vzrůstá čím dál větší agresivita. Lze se domnívat, že vyústění situace vedoucí k úmrtí mohlo způsobit neúnosné psychické trauma v kombinaci s nediodnostikovanou srdeční vadou. Ve skutečnosti v příběhu chlapec umírá bez zřejmých zdravotních důvodů.

Flora- dívka, mladší školní věk, inteligentní, půvabná a krásná mladá slečna. Působí velmi milým až roztomilým dojmem, s dobrým vychováním odpovídajícím požadavkům puritánské anglikánské církve té doby.

Kostým a líčení:

Líčení je na stejném barevném základě jako u Milese. Kostým byl v rámci dobrých mravů a skládal se z dětského čepce a jednoduchých šatů se stylovými botami.

Interpretace:

Pěvecký part je v sopránovém oboru a byl interpretován ženským sopránem. Ačkoliv jej zpívala mladá žena, její hlasový projev dle mého názoru odpovídal požadovanému stylu. Oproti pěveckému partu Milese neměla interpretka difference v tónovém uchopení a fonačním zpracování. Divák ta neměl na základě audiofonačního reflexu zvukovou disproporci ve vnímání tónu v rámci postavy.

Psychologie postavy:

Dívka působí velmi přirozeně, mile, půvabně, na první pohled zcela bezproblémové dítě. Ve vývoji její postavy nacházíme styčné momenty jako v případě jejího bratra. Z počátku nevnímáme žádný problém v chování dítěte. Ve své nevinosti si je velmi dobře vědoma nadvlády nad dospělými, kreté také patřičně posouvá až za hranice únosné manipulace. Divák tak zjišťuje poněkud šokující věc, že nejen Miles, ale i Flora je pod vlivem přízraku bývalé zesnulé guvernanky. Ta jí v příběhu neustále láká k jezeru, kde ona sama nešťastně utonula... Vystává tak otázka, zda bylo další úmrtí mladé ženy opravdu náhodné, či jí k němu nevinná Flora dopomohla...

Quint- muž středních let, bývalý komorník domu Bly.

Kostým a líčení:

Quintův kostým sestává pouze z dlouhé bílé košile sahající až k zemi, jež napomáhá dojmu ducha zemřelého člověka. Líčení je laděno stejně, do bílého odstínu. Zajímavým prvkem pro oba duchy, jak Quinta, tak Miss Jessel, je krátká, křiklavě růžová paruka, která má naprosto cíleně upozorňovat na sexuální orientaci interpretované postavy.

Interpretace:

Pěvecký, tenorový part Quinta není jednoduchý, především proto, že je psán v neustálých koloraturách. Ty představují právě ono utahování šroubu, kola osudu. Koloratury vyžadují především výbornou práci s dechovou oporou. V opeře je malinké ulehčení v podobě umístění postavy Quinta do prostoru. Nemá téměř žádné pohybové akce, zjevuje se vždy pouze na věži, čili se může plně soustředit na náročnost svého partu. Dle mého názoru je pro interpreta z hlediska interpretace pěveckého partu nejnáročnější Prolog a duet s Miss Jessel. Výrazná dikce, rytmus a využití výrazových prostředků formou pěvecké techniky, umožňuje akcentovat negativní charakter figury i prostřednictvím zpěvu, tedy tónu.

Psychologie postavy:

Postava je vnímána jako ryze negativní figura. Vystupuje jako neobyčejný, sebestředný egocentrik s prvky manipulativnosti a bezvýhradného ovládnutí celého okolí. Chápeme ho jako nesmírně charismatickou osobnost, disponující obrovským sebevědomím. Pod jeho vlivem byla patrně i Miss Jessel, avšak nejvíce Miles, se kterým měl zvláštní vztah. Přestože měly děti svou vychovatelku, hlavní vliv na výchovu Milese měl především Quint. Jeho duši v jádru zkaženou jak jej popisuje Mrs. Grose, ještě podporovala vizáž, charakterizovaná zrzavými vlasy a bílou pletí. Je zlý, nepokorný, nemá klid a nemůže jej bez chlapcovy duše docílit. Využívá všech prostředků k dosažení cíle. Je tak zrcadlem celé škály špatných lidských vlastostí, které si lze představit. Quint působí chladným až vypočítavým dojmem pod hávem špatného snu. Pěveckými variacemi v partu Quint prezentuje nejen náročnost pro pěvce, ale také, že symbolika variací je úzce spjata s psychologickým působením hudby na Milese.

Miss Jessel-žena ve středním věku, přízrak, bývalá guvernanta dětí Milese a Flory

Kostým a líčení:

Miss Jessel je stylizována stejně jako postava Quinta. Líčení je laděno do bílé, stejná je i dlouhá bílá košile sahající k zemi i růžová paruka. Na první pohled tedy divák z dálky nevidí mezi duchy žádný rozdíl.

Interpretace:

Obtížnost pěveckého partu spočívá především v náročnosti hlasového rozsahu. Pro mezzosoprán je zde velmi často zapsáno h2 i v podobě výkřiků, nebo vzájemného obviňování s Quintem. Part Miss Jessel je charakterizován výraznou rytmickou obtížností, což na interpretku klade velké nároky z hlediska kontaktu s dirigentem. Největší pěvecký projev se pro tuto postavu objevuje v duetu s Quintem.

Psychologie postavy:

Miss Jessel v této opeře nemá lidský potenciál, prvotně se projevuje jako duch bývalé, zesnulé vychovatelky. Tato postava je chápána velmi negativně. Důvody jejího náhlého odchodu z tohoto světa nejsou zcela známé. Divák se může domnívat, že utonula v jezeře, kde se zjevuje právě Floře, kterou do jezera svým působením láká. Z jejího tajuplného projevu cítíme bolest, zklamání a hluboký žal. Z příběhu je patrný i jistý vztah mezi ní a Quintem. Vodítkem k tomuto vztahu je právě duet těchto dvou postav, z jejichž hudební konverzace cítíme žal, utrpení i výčitky. Miss Jessel byla kdysi mladá, krásná a citžádostivá osobnost, která dějem událostí zatrpkla. Vyvstává tak opět mnoho otázek, na které není jednoznačná odpověď právě ve vztahu s Florou. Dlouhou dobu se zdá, že je duchem ovlivňován pouze Miles, ale o to šokující je zjištění, že i Flora je ovlivněna působením zlých sil Miss Jessel, která děvčátko týrá, láká ji k sobě do jezera.

Mrs. Grose-starší žena, hospodyně v domě Bly

Kostým a líčení:

Postava Mrs. Grose má kostým zcela vystihující starou anglickou módu. Upjaté šaty ke krku s límečkem podtrhují osobnost starší hospodyně. Celé jsou v bílé barvě, v určitých scénách doplněny tmavě šedým cestovním pláštěm a velkým kloboukem s nejrůznějšími aplikacemi, stylizovanými do listů rostlin, peří apod. Líčení je stejně jako u všech ostatních laděno do bílé, bez výraznějších prvků.

Interpretace:

Postava Mrs. Grose je psána pro soprán, avšak v pražské inscenaci je hospodyně obsazena dramatickým mezzosopránem s možnostmi přechodů do vyšší polohy. Velmi náročný je duet s Guvernantkou, založený na častých změnách rytmu, každá zpívá v jiném metru.

Psychologie postavy:

Hospodyně Mrs. Grose je žena zdánlivě vystupující v pozadí oproti hlavním aktérům příběhu. Jedná se o starší ženu, která si plní své úkoly, dělá práci podle nejlepšího vědomí a svědomí a staví se do role nezávislé pozorovatelky celé situace. Je to však ona, kdo mladé a naivní vychovatelce představuje malé děti v pozitivním světle. V konečném důsledku je to právě ona, která zná celou situaci velmi dobře a z nějakého důvodu ji nechce sdělit. Pomáhá při výchově dětí mladé, přijížděví vychovatelce a klade na ni veškerou tíhu chodu celého sídla, jakoby se ona sama zříkala osobní zodpovědnosti. Kdo však do celé situace vnáší zásadní informace o skutečném stavu věcí je právě Mrs. Grose. Její chování lze v zásadě označit za zbabělé a alibistické. Nechce mít s celou situací nic společného. Je také ovlivněna strachem z Quinta. Vystupuje ze začátku příběhu jako opora mladé ženy, později však zaujímá postoj člověka, který nic neviděl a neslyšel.

Guvernantka- mladá žena, nová vychovatelka dětí Milese a Flory

Kostým a líčení:

Vychovatelka je stejně jako Mrs. Grose oděna do upjatých šatů ve stylu staré Anglie. Avšak šaty bílé barvy se stojatým límečkem jsou doplněny o korzet šedé barvy, stejně jako u Milese. Je tedy skrze kostým partneré jisté propojení mezi chlapcem a Guvernantkou. Celek doplňuje velký klobouk se stejnými nafukovacími balónky, které jsou na scéně.

Interpretace:

Pěvecký part vychovatelky je náročný rozsahově, přestože se pohybuje ve standardním rozpětí sopránového oboru. Part jsou psány velké intervalové skoky, nebo chromatické postupy. Postava vychovatelky je pěvecky náročná také z důvodu citlivého tématu v příběhu. Velké psychické vypětí si vyžaduje zkušenost s udržením odstupu od celého příběhu. Ten v rámci koncepce role není vždy jednoduchý právě kvůli emočně vypjatým pasážím a situacím. Většinou jsou témata týkající se malých dětí velmi citlivá pro každou ženu s přirozeným mateřským pudem.

Psychologie postavy:

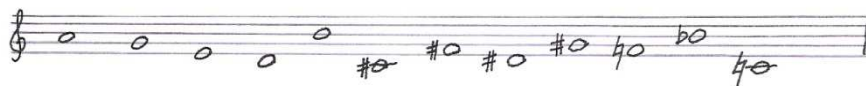
Postava Guvernantky je jediná, která nemá jméno, ale prolíná se celým příběhem. Je to mladá žena se slušným vystupováním z dobré rodiny. Inteligentní, citlivá, ambiciózní, naivní, nezkušená, ješitná, chová ke svému zaměstnavateli jisté city. Svobodná, bezdětná, urputná, nevinná, zásadová, konzervativní, odvážná, vzdělaná, bezmezně oddaná poručníkovi dětí s myšlenkou dělat věc tak, aby nezklamala důvěru. Ocítá se v roli náhradní matky. Osobní empatie vůči těžkému osudu malých dětí Milese a Flory v ní vzbuzuje soucit, lítost i potřebu ochraňovat je a bránit před celým světem. To vše pouze do té doby, než zjistí pravý stav skutečností. Na počátku příběhu si vytváří zcela mylný dojem o dětech, které jsou jí svěřeny do péče. Jednotícím momentem této figury je její vyrovnání s osobním, fatálním selháním. Neodvratný pocit vlastního zklamání a pochopení nezastavitelné, osudové „mašinérie“, která zásadně ovlivní životy všech zúčastněných tragickým způsobem. Podstatou života je neustálé kladení otázek a hledání odpovědí, těch se ale člověku dostává málokdy. V případě vychovatelky v její životní pouti nastává fáze uvědomění i vyrovnání se s pocitem profesní i osobní prohry.

Harmonický rozbor opery

Melodicko-harmonická složka této Brittenovy opery je charakteristická syntézou nejrůznějších vlivů, a také svým výrazným začleněním do formové jednoty celku a její divadelní působnosti. Z dalších technických postupů vystupují do popředí práce s intervalovou strukturou, prolínání stylu vertikálního a horizontálního ve stavbě melodické linie. Ve stejné oblasti i zdůraznění homofonní faktury, ve které vynikají sóla zejména dřevěných dechových nástrojů. Na odpovídajícím vyznění melodicko-harmonické složky se tedy podílí i vynikající instrumentace.

Toto Brittenovo jevištní dílo má důmyslnou vnitřní formu. Zatímco vstupní Prolog byl doplněn dodatečně, aby rozměr celku rozšířil na celý večer, vlastní tvar celku začíná až po jeho doznění. Jde o variační formu, přesněji o téma s 15 variacemi, které představují instrumentální úvody k následujícím scénám.

Téma tedy předchází 1. scénu 1. dějství. Jeho struktura tónových výšek bývá označována jako dvanáctitónová řada, ve skutečnosti však jde o dvanáctitónový modus, který vyčerpává všech 12 tónových výšek a se kterým skladatel volně zachází. Úsek tématu rovněž obsahuje výrazné prodlevy (a, d, h, později také fis, g), které přinášejí zřetelné prvky tonality (prodleva na tónu a).

S tímto tónovým základem tedy skladatel volně pracuje v rámci modální techniky, nikoliv jako s řadou. Jeho pomocí vytváří vzestupný gradační tvar (takty 1-9), vyplňující první část tématu, zatím co jeho druhá část, tvořící zrcadlovou antigradaci (ff-pp, takty 10-19), z části uchovává tónový terén 1. části, z části do něho vnáší nové prvky.

Tema
THEME *velmi pomalu* *(Světlo zhasne a mřížovina se zvedá v temnotě)*
The lights fade and the drop curtain rises in darkness.
Das Licht erlischt und der Zwischenvorhang hebt sich in der Dunkelheit.

Very slow (♩=48)

1. *"I will," she said.*
„Ich tu's," sagt sie.
Pit. *mu žela > ja chei >*

(Timp. trem.) *pp* (Hn. sust.) *cresc.* (Harp trem.) (Db. trem.) (Bsn. sust.) (Cl.)

rozšiřovat
broadening (Vln. II) (Ob.) (Fl.) (Vln. I)

(Vc.) (Vla.) *mf cresc.* *molto*

Rychle
Quick (♩=96)
Tutti

ff marked and short *dim.*

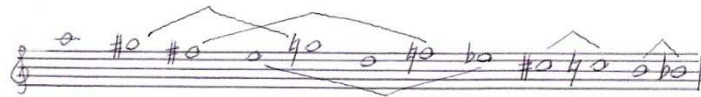
*

always softer

p dim.

Jde opět o vyčerpání všech 12 tónových výšek, oproti volnějšímú prostoru úvodní části tématu však jde v podstatě o sestupnou chromatickou stupnici s modálními prvky kolísajících stupňů.

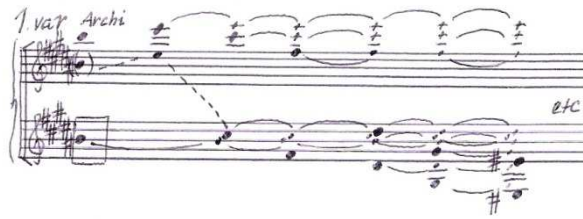
Obě části mají odlišnou intervalovou stavbu: v první dominuje kvartový interval, ve druhé zase sekunda. Jednotu těchto dílů vytváří prodlevy v celém exponovaném tónovém prostoru; dominuje prodleva na tónu a- prvek tonálního centra tohoto úseku. Kvarty v basové linii díly formy podobně sjednocují.

Celek opery má tonální plán, který úzce souvisí s obsahem díla. Tragickým polohám odpovídá tonální centrum *As dur*, jejich protipól, ve kterém dominuje postava vychovatelky, je charakterizován světlými tóninami a *moll* a *A dur*. Obě tyto tóniny, zejména druhá z nich, dominují také v tématu, které stojí na počátku scénického dění pro zmiňovaném Prologu. První dějství se tak vyvíjí od počátečního tonálního zakotvení *A-a* (téma) až k *As dur* v jeho závěru. Tonální plán 2. dějství má zrcadlový tvar, a to od *As dur* (*as moll* je pouze naznačena) k výchozím tonálním centrům *A-a*.

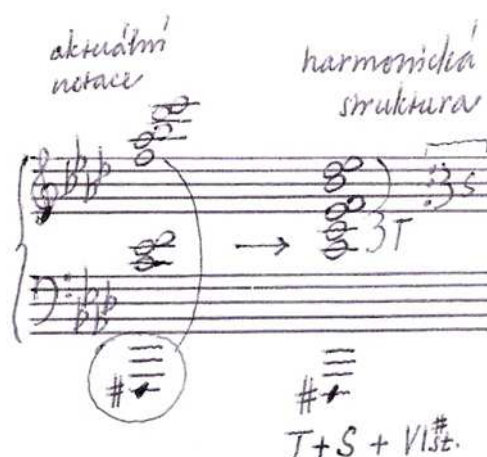
Ve vztahu těchto tónin je obtížné hledat další skrytou symboliku. Tónina *A dur* je obecně označována jako světlá „sluneční“. Její tonální protipól v této opeře-tónina *As dur*- nebývá chápána jako výrazně odlišná, temná. Spíše bývá označována či užívána v pohybu formy jako měkká, kontrastní vůči mollovým (např. k *cis dur*, *es dur*- Beethoven). Snad je možné chápat význam tóniny *As dur* jako roviny, která přikrývá ve zmiňovaných souvislostech rámcové tonální centrum.

Následující 1. variace, která tvoří instrumentální úvod ke 2. scéně, vychází z tónového základu tématu: ve tříčárkované oktávě je dlouhá prodleva na tónu *e3*, pod kterou se odvíjí zmiňovaný 12 tónový terén. Podle předznamenání skladatel chápe úsek jako zakotvený v *H dur*.

Příklad vystihuje prolínání horizontálního (melodického) a vertikálního (harmonického, akordického) stylu, typického pro fakturu tohoto operního díla. 1. variace svým vlastním vývojem ve větší míře připomíná řadovou (seriální) techniku a její permanentní odvíjení tónových výšek. Interval kvarty (kvinty) je vyvažován tercií.

Podobným způsobem buduje skladatel formové vztahy mezi tématem a ostatními variacemi. Druhé dějství, které z tonálního hlediska zrcadlově navazuje na závěr prvního (As- As), hned ve svém vstupu výrazně zesiluje tragický rozměr příběhu- obě temné postavy Quint a Miss Jessel jsou poprvé vokálně exponovány. Úvod představuje instrumentální sedmou variaci, která imituje předchozí i anticipuje následující vokální složku řadou kadencových vstupů klarinetu, flétny, lesního rohu ad. Po harmonické stránce je zajímavé zejména harmonické složení akordů (jde totiž o formu recitativu, která spojuje celý tento oddíl), jejichž základ vychází z tradiční terciové stavby klasické harmonie, je však ozvláštňen (doplňen) chromatickými tóny. Harmonická struktura tak zřetelně koresponduje s děním na scéně- s narušením základních hodnot přirozeného směřování k dobru.

Příklad zachycuje vstupní akord druhého dějství, jehož stavba se v nejrůznějších obměnách objevuje v celé vstupní (tj. Sedmé) variaci. Chromatické

ozvláštnění akordů jakoby předznamenávalo árii vychovatelky, která následuje po duetu Quint-Jessel a je bohatá na chromatiku. Ta podtrhuje její tápání a nejistotu.

Melodicko-harmonický celek opery je ozvláštněn scénou, ve které Miles dokazuje, že je vzorným studentem a předvádí svou hru na klavír. Z hlediska stavby variačního cyklu, jde o variaci č. 13

157

VARIATION XIII
Easy and graceful

Piano *p* (clearly)

84

pp *p* *(= 68) simply* *(sim.)*

* Str. sustain

mf

The image displays a musical score for piano and orchestra, consisting of five systems of staves. The first system (measures 10-11) features a piano part with a melody in the right hand and accompaniment in the left hand, marked *mf* and *Orch.*. The second system (measure 85) includes piano and string parts, marked *f* and *Str. pizz.*, with a *Bsn.* part marked *p*. The third system continues the piano part with a *B.C.I.* marking. The fourth system shows the piano part with a *pp* dynamic. The fifth system is labeled *Pft. alone* and includes a *tr.* (trill) marking and a *p* dynamic.

Britten řeší tuto část opery výraznou redukcí, a to pomocí základních spojů klasické harmonie (T- D) s řadou obohacení. Jsou tvarovány v rámci klasicistních konvencí, tj. Albertiovskými basy a bohatě zdobenou melodií. V té však zpočátku převládají charakteristické kvartové intervaly. Skladatel pozoruhodným způsobem začleňuje tyto klasicistní prvky do dalšího formového dění- albertiovské basy jsou nejrůzněji transformovány do melodicko- harmonické struktury následující VI.

Scény. Nelze nechat bez povšimnutí to, že tato formová část (13. variace) ústrojně vychází z celkové koncepce Milesova pěveckého partu, jehož melodická (intervalová) stavba má také klasicistní charakter.

Opera *The Turn of the Screw* přináší ve skladatelově osobním vývoji z hlediska řešení tónově- výškové struktury nový moment, a to uplatnění dvanáctitónové techniky se zvýrazněním chromatiky oproti jeho předchozím dílům. Struktura má však syntetický charakter, protože spojuje prvky seriální, modální a tonální, včetně úseků, ve kterých dává autor přednost intuitivně vedenému vývoji této složky.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila přiblížit čtenářům operu *Utahování šroubu* a pozvednout tak celkový zájem o operní díla Benjamina Brittena. Námět této opery pojednává o těžkém životním údělu dvou malých dětí a dal by se bezpochyby převést i do dnešní doby. Vždyť právě tato doba, uspěchaná, lhostejná a sobecká, vydává na pospas spoustu mladých životů, které pod nedostatkem porozumění propadají drogám, či alkoholu. Režijní zpracování Jiřího Nekvasila, které jsem se snažila interpretovat, může být v souvislosti s námětem jistým varováním, kam až může zajít právě nepochopení a přivírání očí nad lidským trápením. Hlavním cílem mé práce bylo nabídnout vlastní názor na psychologii postav, výklad celého příběhu a režijního zpracování ve Státní opeře Praha. Opera *Utahování šroubu* není rozhodně jedinou Brittenovou operou, která může v dnešní době přivést k zamyšlení nad závažnými lidskými tématy nejednoho posluchače.

Užité metody: harmonický rozbor díla, komparace, rozbor režijního pojetí, psychologický rozbor hlavních postav.

Obrazové přílohy

Zmenšenina domu Bly, umístěna do cestovního kufru.

Dětské kresby strašidel, v pozadí se řeka z balónků vlévá do jezera.

Scéna v kostele. Děti s Guvernantkou, za nimi Mrs. Grose.

Miles ve své ložnici, scéna s dopisem.

Milesova triumfální hra na klavír, v pozadí jej ovládá Quint. Červené světlo symbolizující hrůzu.

Závěrečná scéna, před Milesovou smrtí

Miles umírá.

Závěrečná Guvernantčina píseň „Malo“

Vstupenka na představení.

Foto materiál ze soukromého archivu Petry Lintymerové-Špačkové.

STÁTNÍ OPERA PRAHA

Ve středu 9. února 2000 v 19. 00 hodin

ČESKÁ PREMIÉRA

BENJAMIN BRITTEN

UTAHOVÁNÍ ŠROUBU

THE TURN OF THE SCREW

op. 54

Opera o prologu a dvou dějstvích. Libreto podle povídky Henryho Jamese napsala Myfanwy Piper.
Český překlad Přemysl Charvát.

DIRIGENT: MICHAEL KEPRT

REŽIE: JIŘÍ NEKVASIL

SCÉNA a KOSTÝMY: ZUZANA JEŽKOVÁ

Prolog, Quint
Guvernantka
Miles
Flora
Mrs. Grose
Miss Jessel
Děti

Jan Ondráček
Jitka Soběhartová
Petra Lintymerová*
Andrea Brožáková*
Lenka Šmidová
Jaroslava Maxová
Kateřina Huková, Libor Kettner**

KOMORNÍ ORCHESTR STÁTNÍ OPERY PRAHA

koncertní mistr Radovan Šandera – I. housle, Eva Zahurančíková – II. housle, Stanislav Marek – viola,
koncertní mistr David Rejchrt – violoncello, Dalibor Tkadlčík – kontrabas,
Václav Slivanský – flétna, alt. flétna a pikola, Ivan Orcígr – hoboj a angl. roh, Otta Šlapák – klarinet a basklarinet,
Tomáš Cibulka – fagot, Jakub Hořejší – lesní roh, Libor Kubánek – bicí nástroje,
Vendulka Vaňková – harfa, Jana Malá – klavír a celesta

INSCENACE VZNIKLA V KOPRODUKCI STÁTNÍ OPERY PRAHA A HUDEBNÍ FAKULTY AMU ZA PODPORY BRITSKÉ RADY

Asistent dirigent: Marko Ivanović*, Asistent režie: Petr Špolc*, Pohybová spolupráce: Radka Matysová*, Tereza Šenková*
Vedoucí produkce SOP: Ilona Bedrnová, Vedoucí operního studia HAMU: Lubomír Havlák,
Produkce operního studia HAMU: Radim Dolanský, Asistentka produkce: Michaela Syrová*,
Hudební příprava: Robert Fuchs, Jitka Nešverová, Inspicienti: Miroslav Dostál, Olga Hlavsová, Marko Ivanović*,
Světelný design: Hynek Dörner, Technická realizace scény: COM-PARS s.r.o., Výroba kostýmů: Věra Plizáková, Hana Houžvičková
* posluchači Hudební fakulty AMU, ** baletní příprava SOP

Po začátku představení není dovolen přístup do hlediště – Přestávka po 1. dějství - Konec ve 21.00 hod.

Prosíme návštěvníky, aby respektovali zákaz pořizování jakýchkoli obrazových a zvukových záznamů během představení.
Das Fotografieren sowie Film- und Tonaufnahmen während der Vorstellung sind nicht gestattet.
Photographing, video recording and sound recording during the performance are prohibited.

Zítřka ve čtvrtek 10. února UTAHOVÁNÍ ŠROUBU v 11.00 a 19.00 hodin večer

CSA ČESKÉ AEROLINIE
OFICIÁLNÍ DOPRAVCE STÁTNÍ OPERY PRAHA

Plakát premiérového uvedení.

Prameny a literatura

Prameny

Britten Benjamin: The Turn of the Screw. London, The Compact Disc Digital Studio, 1955

Britten Benjamin: Utahování šroubu. Záznam z reprízy operního představení, Státní opera Praha, 2000

Literatura

James, Henry: Utahování šroubu, Praha, 1954

Britten, Benjamin: The Turn of the Screw op. 54. Boosey and Hawkes, London, 1954

Gammond, Peter: Velcí skladatelé. Svojtka, Praha, 2002

Schnierer, Miloš: Hudba 20. Století. Brno, 2011

Plháková, Alena: Učebnice obecné psychologie, Academia, Praha, 2005